

هەریمی کوردستان-عێراق
زانکۆی سەلاحەددین-هەولێر
کۆلیژی ئاداب
بەشی شۆینەوار

شارستانی یۆنان [Greek Civilization]

م. بابەت: د. کاروان صدیق بکر

سییەمی کۆن.

وانە (3-4)

2023-2024

کاروان

قۇئاغە مېژوو پېھکانى يۇنانى كۇن چىن؟

• مېژووي كۇنى يۇنانى بەزۇرى بەسەر چەند قۇئاغىكى سەرەكىدا دابەشكراوه. قۇئاغەنهكان تېروانىنىكى گىشتى و فراوانه له مېژووي يۇنانى كۇن، بەلام گىرنگە ئاماژە بەوه بگەين كه ئەم پۇلىنكردانە پەنگە بەپىي لىكدانەوهى مېژوونووسەگان جياواز بن. لىرەدا ئەو قۇئاغە مېژوويە باوانەى يۇنانى كۇن دەخەينەرەو:

1. **سەردەمى برۇننى (3000-1100 پىش زايىن): ئەم** قۇئاغە بە پەرەسەندنى شارستانىيەتە پىشكەوتووهكان له ناوجەى ئىجە و سەرەلدانى كۆلتورى مىسىنى دەست پىدەكات. بە پووخانى شارستانىيەتى مىسىنى كۇتايى دىت، لەوانەيه بەھۇى لەشكركىشىيەكان و دارمانى ئابوورىيەوە بىت.

2. **سەردەمى تارىك (800-1100 پىش زايىن): ئەم** قۇئاغە دوای دارمانى شارستانىيەتى مىسىنى دىت. كەمى تۇمارى نووسراو ھەيه و يۇنان كەمبوونەوهى ژمارەى دانىشتووان و بازىگانى و گەشەسەندنى كۆلتوورى بەخۇيەوە دەبىنىت.

3. **سەردەمى كۇن (800-480 پىش زايىن): ئەم** قۇئاغە بووژانەوهى شارستانىيەتى يۇنانىيە له دوای سەردەمى تارىكى. تايبەتمەندە بە سەرەلدانى شارە-دەولەتە سەرەخۇكان (**polis**), گەشەسەندنى دامەزراوه دىموكراسىيەكان (وەك له ئەسىناى پايتەخت), بەداگىركردنى ناوجەكانى دىكە و سەرەلدانى بىرۇكەى گىرنگى فەلسەفى و ھونەرى و زانستى.

4. **شەرەكانى فارس-ئەخمىنىيەكان (480-479 پىش زايىن): ئەم** قۇئاغە ململانىكانى نىوان شار-دەولەتەكانى يۇنان و ئىمپىراتورىيەتى فارس دەگرپتەو، بە سەرۇكايەتى خەرکسى يەكەم، يۇنانىيەكان بە سەرگردايەتى ئەسىناى پايتەخت و سپارتا، بە سەرکەوتوويى بەرگى له زىدى خۇيان دەگەن و سەرەخۇيى دووپاتى دەگەنەو.

شارستانىيەت يۇنان
پرومانىت يۇنان
د. كاروانى مافىر
مافىر پىشكەوتووه
پرومانىت يۇنان
د. كاروانى مافىر
مافىر پىشكەوتووه
پرومانىت يۇنان

5. **سەردەمى كلاسىك (323-480 پېش زايىن):** ئەمە بە لوتكەي شارستانىيەتى يۇنانى كۆن دادەنرېت. تايبە تەمەندە بە دەستكەوتى گەورە لە فەلسەفە (سۆكرات، ئەفلاتون و ئەرستو)، دراما (سۆفوكليس و يۇرپىدس)، مېژوو (ھېرودوت و توسىدېدس)، و ھونەر و تەلارسازى (پارتىنۆن، فەرمانەكانى دۆرىك و ئايۆنى). خولى دىليان بە سەرۆكايەتى ئەسىناي پايتەخت و خولى پىلۇپۆنىزى بە سەرۆكايەتى سپارتا كىبېركى لەسەربالادەستى دەكەن.

6. **سەردەمى مەقدۇنى (323-359 پېش زايىن):** ئەم قۇناغە بە سەرھەلدىنى فيلىپى دووھى مەقدۇنى دەست پىدەكات. كە زۆربەى يۇنان لە ژىردەسەلاتى خۇيدا يەكدەخات. بە فەتحکردنى كورەكەي ئەسكەندەرى مەكدۇنى كۆتايى دىت كە ئىمپراتۆرىيەتى يۇنان فراوان دەكات بۇ ئاسيا و ئەفرىقا و ئىمپراتۆرىيەتى فارس و بابلىش داگىردەكات.

7. **سەردەمى ھېلىنىستى (31-323 پېش زايىن):** ئەم قۇناغە دوای مردنى ئەسكەندەرى مەكدۇنى دىت و بە دابەشبوونى ئىمپراتۆرىيەتەكەي بۇ شانشىنى جياواز دەست پىدەكات كە ژەنەرالەكانى فەرمانرەوايى دەكەن. لەم ماوہيەدا، كولتورى يۇنانى بەردەوامە لە بلاو بوونەوہ لە سەرانسەرى پۇژھەلاتى دەرياي ناوہراست و كولتورى نوپى تىكەلاو سەرھەلدەدەن، كە كارىگەرىيەكانى يۇنانى، مىسىرى، فارسى و كارىگەرىيەكانى دىكە تىكەل دەكەن.

8. **سەردەمى رۇمانى (31 پېش زايىن-330 زايىنى):** ئەم قۇناغە بە داگىرکردنى رۇمانەكان بۇ سەريۇنان و ھىنانە ناوہوہى وردە وردەى كولتورى يۇنانى بۇ ناو ئىمپراتۆرىيەتى رۇم دەست پىدەكات. سەرەراي لەدەستدانى سەرىەخۆيى سياسى، كارىگەرىيى يۇنانى لە بوارەكانى وەك فەلسەفە، ئەدەب، ھونەر و تەلارسازىدا بەھىزە.

شارستانىيەت يۇنان
ورۇمان
ماضى ياپۇزۇرۇۋە بۇ
د. كاروان خۇدۇق بىر بىياس

گرنگترین شارستانیه ته کانی گریکی کۆن له دورگه ی کریت و ده ریای ئیجه چین؟

• مینوئییه کان (Minoans):

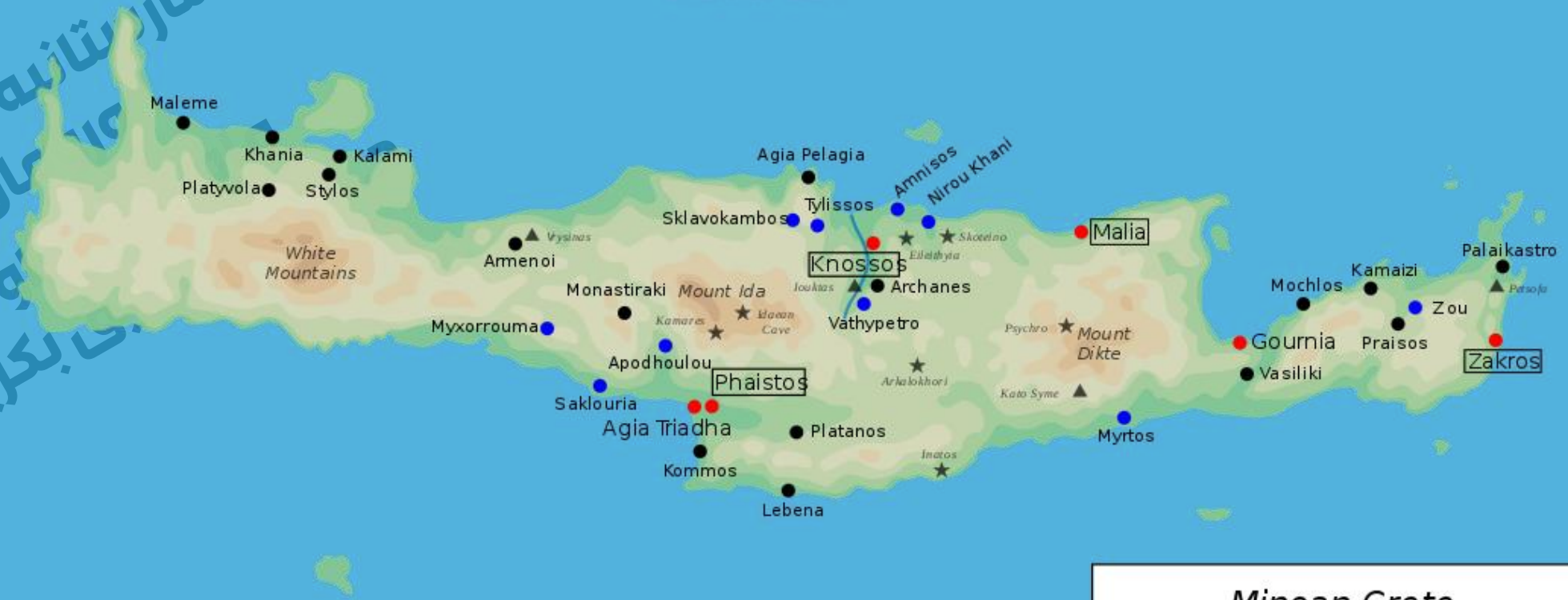
مینوئییه کان شارستانیه تیکی کۆن بوون که له دورگه ی کریت له ده ریای ئیجه له نزیکه ی سالانی ۲۷۰۰ تا ۱۴۵۰ پێش زاین بوونیان هه بووه. به یه کهم شارستانیه تی پێشکه و تووی ئه وروپا داده نریت و به هونه ر و ته لارسازی و توره بازرگانییه ئالۆزه کانیان ناسراون.

مینوئییه کان کۆمه لگایه کی زۆر ریکخراو و ئاوه دانیان هه بوو. ئه وان له کشتوکالدا گه شه یان کردووه، به تایبه تی له چاندنی زهیتوون و تریدا، ههروه ها سه رقالی ماسیگرتن و به خێوکردنی ئاژهل بوون. حکومه تیکی ناوه ندییان هه بوو، ئابووری کۆشک، که له سه ر بنه مای دووباره دابه شکردنه وه دامه زراوه، که سه رچاوه ی زیاده له لایه ن ده سه لاتیکه ناوه ندییه وه کۆده کرایه وه و دابه شه کرا.

مینوئییه کان به کۆشکه سه رنجراکی شه کانیان ناسراون، وه ک کنۆسوۆس، فایستۆس و مالیا. ئه م کۆشکانه ناوه ندی ئیداره و بازرگانی و رپۆره سمی ئایینی بوون. تایبه تمه ند بوون به فریسه کۆی ئالۆز و دیواری زیندوو و تایبه تمه ندی ته لارسازی پێشکه و تووی وه ک سیسته می ئاودیری ناوما ل و بینای فره نهۆمی.

شاركتان به تپ يونان
بكر بيباس

CRETAN SEA

LIBYAN SEA

Minoan Crete

- Palaces sites
- Country houses
- Tombs or other settlements
- ★ Sacred caves
- ▲ Mountain sanctuaries

0 10 50 km

شارستانیه تپ یونان
ورومان
ماقب پاریراوه بو
د. کاروان صدیق بکیر

کۆشکی
کنۆسۆس

ئشارستانىيەت يۇنان
ورۇمان
ماڧى پارىژراوۋە بۇ
د. كاروان ھدېق بىكار

كۆشكى كئۆسۆس

مىنۆيىھەكان بازىرگانىكى بەناوبانگ بوون و تۆرپىكى فراوانيان ھەبوو كە بە درىژايى دەرياي ناوھراست درىژبووھوھ. كالاى ھەك مس و تەنەكەو عاجيان ھاوردە دەكرد و بەرھەمەكانى ھەك گۆزە و قوماش و زەيتى زەيتونيان ھەناردە دەكرد. ئەم تۆرە بازىرگانىيە پۆلىكى بەرچاوى ھەبوو لە سەرھەلدانى شارستانىيەتى مىنۆ ھەك زلھىژىكى بالادەست لە ناوچەكەدا.

ئايىن لايەنىكى جەوھەرى كۆمەلگەى مىنۆيىھەكان بوو، ئەوانىش خوداۋەندى جۆراۋجۆريان دەپەرست كە زۆرەيان ئىن بوون. يەككىك لە كەسايەتییە ھەرە بەرچاۋەكان لە ئايىنەكەياندا خوداۋەندى دايكى زەوى بوو كە بە كەسايەتییەكى مىنۆيىھەسى بە قولى بەرزەوھە نىشان دەدرا، كە ھىماى بەخىۋكردن و زۆر بوون بوو.

پروخانی مینۆییەکان هیشتا بابەتی مشتومپی میژوونووسان و شوینەوارناسەکانە. یەکیک لە تیۆرییەکان باس لەو دەکات کە تەقینەوێ گریکانیکی کارەساتبار لە دوورگەی سانتۆرینی ناسراو بە تیرا لە دەوروبەری سالی ۱۴۵۰ پیش زاین بوو هۆی وێرانکارییەکی بەرفراوان و لە کۆتاییدا بوو هۆی دابەزینی شارستانیەتی مینۆ. هەندیکێ تر پێیان وایە میسینیەکان کە شارستانیەتیکی کۆنی یۆنانییە، هیرشیان کردوووە سەر مینۆییەکان و داگیران کردوو.

هەرچەندە شارستانیەتی مینۆ لە کۆتاییدا دابەزی، بەلام کاریگەری و میراتەکیان هیشتا لە کولتوورەکانی دواتردا دەبینرێت، بەتایبەتی لە یۆنانییە کۆنەکاندا. مینۆییەکان میراتیکی دەولەمەندی هونەری و کولتووریان بەجێهێشتوو و شارستانیەتیەکیان وەک بابەتیکی سەرسامکەر و مایە لیکوۆلینەو ماوەتەو.

شارستانپه تې يونان
ورومان
ماښ پارېزراوه بو
د. كاروان صديق بکرېلباس

وانه‌ی داهاټوو:

• شارستانپه‌تی مایسینی و سهرده‌می تاریکی وکونی یونان باسده‌کریت